

ROMA HUKUKUNDA SATIŞ SÖZLEŞMESİNDE SATIŞ BEDELİ (*PRETIUM*)

Purchase Price (Pretium) in Contract of Sale in Roman Law

Setenay BAYTEMİR TARHAN*

ÖZ

Satış sözleşmesi Roma hukukunda *emptio venditio* (alım satım) kavramıyla ifade edilmektedir. Sinallagmatik bir sözleşme olan satış sözleşmesinde satıcı (*venditor*), sözleşme konusu malı (*res* veya *merx*) nakletme borcu, alıcı (*emptor*) ise satış bedeli (*pretium*) olarak bir miktar para ödeme borcu altına girmektedir. Roma hukukunda satış bedeline ilişkin prensipler belirlenmiştir. Roma hukuku kurallarına göre satış bedelinin para olması (*nummerata pecunia*), satış bedelinin belirli olması (*pretium certum*), satış bedelinin gerçek olması (*pretium verum*) ve satış bedelinin adil olması (*pretium iustum*) gerekmektedir. Söz konusu prensipler Roma hukukunun farklı dönemlerinde farklı şekilde yorumlanabildiği gibi Klasik Hukuk Dönemi'nde farklı hukuk okulları arasında prensipler bakımından çeşitli tartışmalar gündeme gelmiştir. Çalışmada ilk önce Roma hukukunda satış sözleşmesinin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra satış bedelinin bahsi geçen dört özelliği ele alınmıştır. Bu doğrultuda Roma hukukunun birincil kaynakları olan *Corpus Iuris Civilis*'in *Digesta* ve *Codex* bölümlerinin farklı kitapları ile *Gaius*'un *Institutiones* ve *Iustinianus*'un *Institutiones* eserlerindeki metinler incelenmiş, farklı hukuk okulları arasındaki tartışmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Satış Sözleşmesi, Satış Bedeli, *Emptio Venditio*, *Pretium*, Roma Hukuku

Makalenin Geliş Tarihi: 14.02.2024, **Makalenin Kabul Tarihi:** 18.03.2024.

* Arş. Gör. Dr., Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı,
E-posta: setenaybaytemir@cankaya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5324-8374.

ABSTRACT

The contract of sale in Roman law is expressed by the term “*emptio venditio*”. As a synallagmatic contract, contract of sale involves the obligation of the seller (*venditor*) to transfer the subject matter of the contract (*res* or *merx*) and the obligation of the buyer (emptor) to pay a certain amount of money as the purchase price (*pretium*). Certain principles are stipulated for the purchase price in Roman law. The purchase price must be in money (*nummerata pecunia*), fixed (*pretium certum*), real (*pretium verum*) and fair (*pretium iustum*) according to the rules of Roman law. These principles could be interpreted differently in different periods of Roman law and various debates arose among different legal schools regarding these principles during the Classical Period. The study first focuses on the general characteristics of contract of sale in Roman law. Subsequently, the four mentioned principles of the purchase price are discussed. In this context, primary sources of Roman law, including various texts from *Digesta* and *Codex* as the sections of *Corpus Iuris Civilis*, alongside texts from “*Institutiones*” by *Gaius* and “*Institutiones*” by Justinian were examined, incorporating debates among various legal schools were assessed in the light of these sources.

Key Words: Sales Contract, Purchase Price, *Emptio Venditio*, *Pretium*, Roman Law

I- ROMA HUKUKUNDA SATIŞ SÖZLEŞMESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Satış sözleşmesi Roma hukukunda *emptio venditio* kavramıyla ifade edilmektedir. *Emptio* kelimesi “alım”, *venditio* kelimesi ise “satım” anlamına gelmektedir. Romalılar tam iki taraflı bir sözleşme olan satış sözleşmesini sözleşmenin iki tarafının edimleri bakımından isimlendirmeyi tercih etmişlerdir. Sözleşmenin taraflarından *emptor* alıcı, *venditor* ise satıcı kavramlarına karşılık gelmektedir. Sinallagmatik bir sözleşme olan satış sözleşmesinde satıcı, sözleşme konusu malı (*res* veya *merx*) devretme borcu, alıcı ise satış bedeli (*pretium*) olarak bir miktar para ödeme borcu altına girmektedir¹.

¹ Türkân Rado, *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014), 89-90; Belgin Erdoğan, *Roma Borçlar Hukuku Dersleri* (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 65-66; Özlem Söğütlü, *Roma Özel Hukuku Ders Kitabı* (Ankara: Seçkin, 2021),

Satış sözleşmesi borçlandırıcı bir işlem olduğu için sözleşmenin kurulmasıyla malın mülkiyeti alıcıya geçmemektedir. Roma hukukunun gerek arkaik evresinde gerek klasik döneminde *res mancipi*²'lerin mülkiyetinin devri için *mancipatio* ve *in iure cessio* olarak adlandırılan devir işlemlerinin yapılması gerekmektedir. *Res nec mancipi*³'lerin mülkiyetinin devri ise *traditio* (teslim) yoluyla gerçekleşmekteydi⁴. Klasik Hukuk Dönemi boyunca devam eden mülkiyetin devrine ilişkin bu ayırım, *Iustinianus* Dönemi'nde ortadan kaldırılmıştı. Bu dönemden itibaren her türden malın mülkiyetinin devri *traditio* ile sağlanmıştı. Dolayısıyla satış sözleşmesinin kurulmasıyla birlikte satıcı ile alıcı arasında bahsi geçen şekli işlemlerin yapılması gerekmektedir⁵.

465-467; Salvatore di Marzo, *Roma Hukuku*, çev. Ziya Umur (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1959), 431; Bülent Tahiroğlu, *Roma Borçlar Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2014), 193-194; Şakir Berki, *Roma Hukuku* (Ankara: 1949), 283-284; Richard Honig, *Roma Hukuku Dersleri*, çev. Şemseddin Talip, (İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1935), 127-128; Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları* (İstanbul: Beta Yayın, 1990), 356-357; Paul Koschaker ve Kudret Ayiter, *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1977), 230; Reinhard Zimmermann, *The Law of Obligations Roman Foundations of the Civilian Tradition* (Cape Town: Juta and Co, 1992), 230 vd. George Mousourakis, *Roman Law and the Origins of the Civil Law* (Cham: Springer, 2015), 135; William Warwick Buckland, *Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), 481; Alan Watson, *The Law of Obligations in the Later Roman Republic* (Oxford: Clarendon Press, 1965), 40; Max Kaser, *Roman Private Law*, çev. Rolf Dannenbring (Pretoria: Gutenberg Book Printers, 1984), 210.

² *Solum Italicus* (İtalya toprağı) veya *fundus Italicus* (İtalya arazisi); İtalya arazisi üzerinde tesis edilen *iter*, *actus* ve *via aquaeductus* gibi *servitutes praediorum rusticorum* (tarımsal irtifak hakları); *servi* (köleler) ile yük ve çeki hayvanları *res mancipi* sınıflandırmasına giren mallardır. Özcan Karadeniz Çelebican, *Roma Eşya Hukuku* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2015), 45; Belgin Erdoğan, *Roma Eşya Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2022), 6.

³ *Res mancipi* dışında kalan Roma egemenliği altındaki tüm araziler, eyalet arazileri, köleler ile yük ve çeki hayvanları dışında kalan taşınır mallar *res nec mancipi* sayılmaktadır. Karadeniz Çelebican, *Eşya*, 45; Erdoğan, *Eşya*, 7.

⁴ Her hukuk sistemi, malları çeşitli ayrımlara tabi tutmaktadır. Roma ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayandığı dönemde toplumsal hayat ve üretim için önemli olduğu düşünülen mallar *res mancipi* sınıfını oluşturmaktaydı. *Res mancipi*'ler sadece *mancipatio* ve *in iure cessio* ile devredilebilmekteydi. Karadeniz Çelebican, *Eşya*, 45-46.

⁵ Roma hukukunun arkaik dönemlerinde peşin satış söz konusuydü. Bu dönemde peşin satış olan *mancipatio* aynı zamanda mülkiyetin naklini de sağlamaktaydı. *Ius Civile*'nin

Rızaî sözleşme olan satış sözleşmesi ne sözlü ne yazılı herhangi bir şarta bağlıdır. Nitekim tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanı sözleşmenin kurulması için yeterlidir. *Gaius*'un ve *Iustinianus*'un *Institutiones*'inde bu husus açıklanmaktadır⁶.

Roma hukukunda satış sözleşmesi bir iyiniyet sözleşmesidir ve iyiniyet davaları ile korunmaktadır⁷. Roma hukukunda rızaî sözleşmelerde tarafların sorumluluğuna ilişkin esası *bona fides* (iyiniyet) oluşturmaktadır. Bu tip sözleşmelerde *fides*'in gereği olarak tarafların dürüstlük, sadakat, söze bağlılık kapsamında sorumlu tutulması söz konusudur. *Bona fides*'in hukuk alanına yansması *praetor*'larca tanınan ve *iudicia bona fidei* olarak

şeklî işlemleri sadece Roma vatandaşları tarafından gerçekleştirilebildiği için yabancılar bu işlemlerin tarafı olamıyordu. Ticari ilişkilerin gelişmesiyle birlikte satıcı ile alıcı arasında rızaların uyuşmasıyla satış sözleşmesinin meydana geleceği giderek kabul görmeye başlamıştı. Bu bağlamda Klasik Hukuk Dönemi'nden itibaren borçlandırıcı satış sözleşmesi ile mülkiyeti devir işlemi arasındaki ayrım giderek belirginleşmeye başlamıştı. Tahiroğlu, *Borçlar*, 194-195; Kaser, *Roman Private*, 210.

⁶ **Gai. Inst. 3.135-136:** “*Consensu fiunt obligationes in emptionibus et venditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationes contrahi, quod neque verborum neque scripturae ulla proprietas desideratur; sed sufficit eos, qui negotium gerunt, consensisse. unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistulam aut per internuntium, cum alioquin verborum obligatio inter absentes fieri non possit.*” Satışta, *locatio conductio*'da, şirkette ve vekâlette borçlar rızaların uyuşması ile meydana gelmektedir. Bu sözleşmelerde rızaların uyuşmasının borç doğurduğunu söyleriz; zira ne söze ne yazıya gerek vardır, işlemi yapanların anlaşması yeterlidir. Bu nedenle bu işlemler hazır olmayanlar arasında mektupla veya haberciyle de kurulabilmektedir. Bununla birlikte sözlü borç ilişkileri hazır olmayanlar arasında kurulamamaktadır. **Iust. Inst. 3.22 pr.:** “*Consensu fiunt obligationes in emptionibus venditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis. (...)*” Satışta, *locatio conductio*'da, şirkette ve vekâlette borçlar rızaların uyuşması ile meydana gelmektedir. (...)

⁷ Rado, *Borçlar*, 102. **Iust. Inst. 4.6.28:** “*Actionum autem quaedam bonae fidei sunt, quaedam stricti iuris. Bonae fidei sunt hae: ex empto vendito, locato conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelae, commodati, pignoratitia, familiae erciscundae, communi dividundo, praescriptis verbis, quae de aestimato proponitur; et ea, quae ex permutatione competit, et hereditatis petitio. ...*” “Bundan başka, bazı davalar iyiniyet (*bona fides*) ve bazıları dar hukuk (*strictum ius*) davalarıdır. İyiniyet davaları şunlardır: alım satım, *locatio conductio*, vekâletsiz iş görme, vekâlet, vedia, şirket, vesayet, ariyet, rehin, tereke paylaşımı, müşterek mal paylaşımı, mirasa ilişkin istihkak davaları ile *aestimatum*'dan ve trampadan doğan *praescriptis verbis* davası. (...)” Iustinianus, *Institutiones*, çev. Ziya Umur (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1968), 325.

adlandırılan iyiniyet davalarıyla sağlanmıştır. Bu husus usûl hukuku açısından önem arz etmektedir. Taraflardan birinin edimini uygun şekilde ifa etmemesi durumunda *bona fides*'in gereği olarak iyiniyet sözleşmelerinde somut olayın bütün özellikleri geniş bir takdir yetkisi ile değerlendirilmektedir. Böylece sözleşme kaynaklı taleplerin sadece tarafların anlaştığı hususlar kapsamında değil, bunların yerel kullanımına, ticari örf ve adete göre belirlenmesi sağlanmıştır. Bu nedenle ticaret hayatının önemli borç ilişkilerinden doğan davalar bu niteliği taşımaktadır⁸.

II- ROMA HUKUKUNDA SATIŞ SÖZLEŞMESİNDE SATIŞ BEDELİ

A. Genel Olarak

Satış bedeli kavramının Roma hukukundaki karşılığı *pretium*, satış sözleşmesi kapsamında tarafların üzerinde anlaştıkları ve alıcı tarafından satıcıya verilmesi gereken belirli miktar parayı ifade etmektedir⁹.

Roma hukukunda satış bedelinin sahip olması gereken birtakım özellikler belirlenmiştir. Klasik Hukuk Dönemi'nde satış bedelinin para olması (*nummerata pecunia*), satış bedelinin belirli olması (*pretium certum*) ve satış bedelinin gerçek olması (*pretium verum*) prensipleri kabul edilmiştir. Satış bedelinin adil olması (*pretium iustum*) ise *Iustinianus* Dönemi'nde kabul edilmiştir.

Roma hukukunun bilgi kaynaklarından anlaşıldığı üzere satış bedeli olmadan satış sözleşmesinden söz etmek mümkün değildir:

D. 18.1.2.1 (*Ulpianus libro primo ad Sabinum*)

“*Sine pretio nulla venditio est. (...)*”

Satış bedeli olmadan satış [sözleşmesi] olmaz. (...)

⁸ Özlem Söğütü Erişgin, *Roma Hukukunda Tarihsel Gelişimi İçerisinde Contractus (Sözleşme) Kavramı ve Sözleşmesel Sorumluluk Ölçütleri* (Ankara: Seçkin, 2016), 70-73; Rado, *Borçlar*, 36.

⁹ Ziya Umur, *Roma Hukuku Lügatı* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975), 166; Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law* (Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953), 649.

Iust. Inst. 3. 23.1

“*Pretium autem constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest. (...)*”

Satış bedelinin belirlenmesi gerekmektedir: zira satış bedeli olmadan satış olmaz (...)

Metinlerden de anlaşıldığı üzere satış bedeli, satış sözleşmesinin esaslı unsurlarındandır.

Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında ayrı başlıklar altında satış bedelinin sahip olması gereken özellikler üzerinde durulacaktır.

B. *Nummerata Pecunia* (Satış Bedelinin Para Olması)

Roma hukukunda satış sözleşmesinde satış bedelinin para olması hususu Klasik Hukuk Dönemi hukukçuları arasında tartışmalıdır¹⁰. Söz konusu tartışmalar *Iustinianus* Dönemi’nde sona ermiştir. Bu doğrultuda tartışmaları iki farklı döneme ayırarak ele almak gerekmektedir.

1. Klasik Hukuk Dönemi

Satış bedelinin para olmasının gerekip gerekmediği üzerine yapılan tartışmalara yer verilen kaynaklardan biri *Gaius*’un *Institutiones*’idir:

Gai. Inst. 3.141

“*Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in ceteris rebus an pretium esse possit, veluti homo aut toga aut fundus alterius rei <pretium esse possit>, valde quaeritur. Nostri praeceptores putant etiam in alia re posse consistere pretium; unde illud est, quod vulgo putant per permutationem rerum emptionem et venditionem contrahi, eamque speciem emptionis venditionisque vetustissimam esse; argumentoque utuntur Graeco poeta Homero, qui aliqua parte sic ait:*

ἔνθεν οἰνίζοντο κάρη κομόωντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῶ, ἄλλοι δ’ αἶθωνι σιδήρῳ,

¹⁰ Watson, *Law of Obligations*, 41; Kaser, *Roman Private*, 212; Zimmermann, *Obligations*, 250; Mousourakis, *Roman Law*, 136; Buckland, *Text-Book*, 485; Rado, *Borçlar*, 92.

ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῆσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι¹¹(...)

et reliqua. diuersae scholae auctores dissentiunt aliudque esse existimant permutationem rerum, aliud emptionem et uenditionem; alioquin non posse rem expediri permutatis rebus, quae uideatur res uenisse et quae pretii nomine data esse, sed rursus utramque rem uideri et uenisse et utramque pretii nomine datam esse absurdum uideri. sed ait Caelius Sabinus, si rem tibi uenalem habenti, ueluti fundum, [acceperim et] pretii nomine hominem forte dederim, fundum quidem uideri uenisse, hominem autem pretii nomine datum esse, ut fundus acciperetur.”

Benzer şekilde, satış bedelinin bir miktar para olması gerekmektedir. Başka bir şeyin, örneğin kölenin, *toga*'nın veya arazinin, satış bedeli olup olamayacağı hususunda tartışmalar vardır. Bizim üstatlarımız, satış bedelinin başka bir şeyden de oluşabileceğini düşünürler; bu nedenle, genellikle mal değişimi (trampa) yoluyla satış sözleşmesi yapıldığını ve bunun en eski satış biçimi olduğunu kabul ederler. Bu düşüncelerini desteklemek için Yunan şair *Homeros*'un söylediklerini aktarırlar:

Böylece uzun saçlı Akhalar şarap aldılar;
kimi tunç, kimi parlayan demir,
kimi deri, kimi canlı sığır,
kimi köle verdi karşılığında (...)

Diğer okula mensup otoriteler bu görüşe katılmazlar ve mal değişim sözleşmesi (*permutatio*) ile satış sözleşmesinin başka olduğunu savunurlar. Aksi takdirde mallar değiş tokuş edildiğinde, hangisinin satılan olduğu hangisinin satış bedeli olarak verildiği tespit edilemez. Öte yandan, her iki eşyanın da aynı anda hem satılan hem satış bedeli olarak kabul edilmesi absürttür. Ancak *Caelius Sabinus* şöyle demiştir: “Eğer senin satmak istediğin bir şeye, örneğin bir araziye karşılık sana bir köle verirsem,

¹¹ Bkz.: *Homeros, İlyada*, 7. 472-474.

arazi satılmış ve köle, arazi elde etmek için satış bedeli olarak verilmiş kabul edilir.”

Gaius'un *Institutiones*'inin 3. kitabının 141. faslında satış sözleşmesindeki satış bedelinin para mı olmak zorunda olduğu yoksa köle, *toga* veya taşınmaz gibi herhangi bir şeyin satış sözleşmesinde karşı edimi oluşturup oluşturamayacağı sorunu ele alınmaktadır. Bu sorun, Klasik Hukuk Dönemi'nde Roma hukukundaki iki farklı hukuk okulu arasında ünlü bir tartışmaya konu olmuştur.

Gaius'un *nostris praeceptores* (bizim üstatlarımız, öğretmenlerimiz) olarak ifade ettiği *Sabiniani* Hukuk Okulu mensuplarıdır. Nitekim *Gaius*, *Sabiniani* Hukuk Okulu'na mensuptur¹². Metinde de ifade edildiği üzere *Sabiniani* Hukuk Okulu temsilcilerine göre satış sözleşmesinde satış bedeli para olmak zorunda değildir.

Metinde *Gaius*'un *diversae scholae auctores* (diğer okul oteriteleri) olarak ifade ettiği *Proculiani* Hukuk Okulu temsilcileridir. Alıntılanan metinden de anlaşılacağı üzere bu okul temsilcilerine göre satış sözleşmesinde satış bedeli para olmak zorundadır.

Klasik Hukuk Dönemi'nde hukuk alanına yön veren *Sabiniani* Hukuk Okulu ve *Proculiani* Hukuk Okulu olmak üzere iki hukuk okulu bulunmaktadır. Söz konusu okulların temsilcileri bazı hukuki sorunlarda karşıt görüşleri savunmaktadırlar¹³. Roma hukukunun birincil kaynaklarından gerek *Gaius*'un *Institutiones*'i gerek *Iustinianus*'un *Institutiones*'i okullar arasındaki tartışmalara yer vermektedir. Romanistler, söz konusu görüş ayrılıklarının sebebi olarak iki farklı okul mensuplarının farklı felsefi, siyasi veya metodolojik geleneklere bağlı olmalarını ileri sürmüşlerdir¹⁴.

¹² Belgin Erdoğan, *Roma Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992), 65.

¹³ Fikir ayrışmasına dayalı olarak farklı okulların ortaya çıkması *Principatus* Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Bahis konusu okullar arasındaki görüş farklılığının önce siyasi alana, daha sonra hukuk alanına intikal ettiği kabul edilmektedir. Bu okulları günümüzdeki ders verilen yerler olarak düşünmemek gerekir. Okullar arasındaki fikir ayrılıklarının belirli bir zeminde ele alınabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Zira okulların çalışma metotları veya verdikleri eserler arasında esasen farklılık bulunmamaktadır. Görüşlerinin farklı olmasının sebebi daha ziyade münferit meseleleri ele alış tarzlarındaki farklılıklara dayanmaktadır. Erdoğan, *Roma Hukuku*, 63-64.

¹⁴ Tessa Leesen, “The Controversy About the Nature of the Price in a Contract of Sale,” *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité* 55 (2008): 283.

Okullar arasındaki tartışmaların temelinde yatan hukuki sorunlar teorik alandan çok, pratik alanda önem arz etmekteydi. Okullar arasındaki tartışmalar önemliydi, zira okulların bazı mensupları *ius publice respondendi ex auctoritate principis*¹⁵'e sahipti. Nitekim Romalı vatandaşlar hukuki bir sorunla karşılaştıklarında hukukçulara danışabilirlerdi. Hukukçular kendilerine danışan tarafın genellikle yararına olacak bir çözüm üretirlerdi. Bu doğrultuda hukukçuların verdiği tavsiyeler yargılama sırasında yargıçları bağlamaktaydı ve görüşler arasında çelişki olması ciddi bir sorundu¹⁶.

Alıntı yapılan metinden, *Sabiniani* Hukuk Okulu temsilcilerinin satış bedelinin paradan başka bir şey olabileceğini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Bu hukukçulara göre mal değişim sözleşmesi (*permutatio*), satış sözleşmesinin bir türüdür. Okul mensuplarına göre mal değişim sözleşmesi, satış sözleşmesinin ilk şeklidir. Hukukçular bu görüşlerini desteklemek adına Yunan şair *Homeros*'un İlyada eserine atıfta bulunmuşlardır¹⁷.

Proculiani Hukuk Okulu mensupları ise satış sözleşmesi ile mal değişim sözleşmesinin farklı kavramlar olduğunu savunmaktadır. Zira mal değişim sözleşmesi, satış sözleşmesinin türü kabul edilirse, değiş tokuş edilen mallardan hangisinin sözleşme konusu mal (*merx*), hangisinin satış bedeli (*pretium*) olduğunu ayırt etmek mümkün olmamaktadır.

Metnin son kısmında belirtildiği üzere değiş tokuş edilen eşyanın her birinin aynı anda hem satılan hem satış bedeli olarak nitelendirilmesi görüşü ise *Gaius* tarafından yersiz bulunmaktadır. Metinde *Gaius* ayrıca *Caelius Sabinus*'a ait görüşe de yer vermektedir. *Caelius Sabinus*'a göre devredilen ilk şeyin *merx*, diğerinin *pretium* olarak nitelendirilmesi mümkündür. Başka bir deyişle, *Caelius Sabinus*'a göre malların değişim sırası önem arz etmektedir.

Gaius'un yaşadığı dönemdeki (M.S. 2. yüzyıl) gibi *Paulus*'un yaşadığı dönemde (M.S. 2. yüzyıl sonu, 3. yüzyıl başı) de satış bedelinin niteliği

¹⁵ İmparator adına cevap verme imtiyazı anlamına gelmektedir. Umur, *Lügat*, 102.

¹⁶ Leesen, "Contract of Sale," 284.

¹⁷ İlyada'nın bu bölümünde, Akhalar ve Truvalılar savaş meydanında ölen askerlerin cesetlerini toplamak ve yakmak için ateşkes konusunda anlaşmışlardır. Hem Akhalar hem Truvalılar savaşta kaybettikleri askerler için üzüntü içindedirler. *Lemnos*'tan gelen gemiler, *Euneas* tarafından gönderilmiş ve *Agamemnon* ile *Menelaos* için şarap getirmiştir. Zorlu bir günün ardından Akhalar tunç, demir, deri, sığır ve köle gibi eşya karşılığında şarap elde etmişlerdir. Leesen, "Contract of Sale," 287-288.

hakkındaki tartışmalar çözüme kavuşmamıştı. Bu husus *Paulus*'a ait farklı *Digesta* metinlerine yansımaktadır:

D. 18.1.1 pr. (*Paulus libro 33 ad edictum*)

“Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest alteri desit. Sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. Eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate nec ultra merx utrumque, sed alterum pretium vocatur.”

Satış sözleşmesinin kökeninde mal değişimi vardır. Zira eskiden para bilinmiyordu; ne (satış konusu) mal denen şey ne satış bedeli vardı. Daha ziyade her insan, mevcut ihtiyacına göre, yararsız olanı yararlı olanla değiş tokuş ederdi, öyle ki pek çok durumda birinin fazlaca sahip olduğu şey, diğerinde eksik olabilmektedir. Ancak sizde benim ihtiyacım olan bir şey varken, bende de sizin ihtiyaç duyduğunuz bir şey olması her zaman kolaylıkla gerçekleşmediği için, devlet tarafından sağlanan ve sabit değeri olması dolayısıyla mal değişim sözleşmesinin zorluğunu ortadan kaldıran bir madde seçilmiştir. Devlet tarafından sağlanan bu maddenin değeri nitel olarak değil nicel olarak sağlanmaktaydı, böylece değiş tokuş edilenlerin ikisi de artık mal olarak adlandırılmıyordu, bunlardan diğerine satış bedeli deniyordu.

D. 18.1.1.1 (*Paulus libro 33 ad edictum*)

“Sed an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc

esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Graecorum aere ferro hominibusque vinum emere refert, illis versibus: ἔνθεν οἰνίζοντο κάρη κομόωντες Ἀχαιοί, ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἶθωνι σιδήρῳ, ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῆσι βόεσσιν, ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι [id est: ibi vero vinum sibi comparabant comantes Achaei, alii aere, alii splendido ferro, alii pellibus boum, alii ipsius bubus, alii mancipiis]. Sed hi versus permutationem significare videntur, non emptionem, sicuti illi: "ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεὺς, ὃς πρὸς Τυδεΐδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβε." [id est: iam vero Saturni filius Iupiter Glauco mentem ita perturbavit, ut cum Diomede Tydei filio arma permutaret]. Magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod alias idem poeta dicit: πρίατο κτεάτεσσιν ἐοῖσιν. Sed verior est Nervae et Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor; sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni non potest, uter emptor, uter venditor sit."

Bir toga verip *tunica* almam durumunda olduğu gibi para olmadan satıştan söz edilebileceği şüphelidir. *Sabinus* ve *Cassius* bu durumda satış sözleşmesi olduğunu düşünüyorlar: *Nerva* ve *Proculus* bunun bir satış değil mal değişim sözleşmesi olduğunu düşünüyorlar. *Sabinus*, Yunan ordusunun tunç, demir ve köle karşılığında şarap aldığından söz eden *Homeros*'u şu dizelerle tanık gösterir: "Böylece uzun saçlı Akhalar şarap aldılar; kimi tunç, kimi parlayan demir, kimi deri, kimi canlı sığır, kimi köle verdi karşılığında." Ancak bu dizeler, aşağıdaki dizeler gibi, satış sözleşmesini değil, mal değişim sözleşmesini ifade ediyor gibi görünmektedir. "Ve sonra *Kronos*'un oğlu *Zeus*, *Glaukos*'un aklını o kadar karıştırdı ki zırhını *Tydeus*'un oğlu *Diomedes* ile değişti." *Sabinus*'un görüşünü desteklemek için şairin [*Homeros*'un] başka bir yerde kullandığı "Mallarıyla satın aldılar." ifadesi daha etkili olabilirdi. Ancak *Nerva* ile *Proculus*'un görüşleri daha isabetlidir: Zira satmak başkadır, satın almak başkadır; yine taraflardan biri alıcı diğeri satıcıdır, benzer şekilde satış bedeli başkadır, satılan mal başkadır; zira mal

değişim sözleşmesinde kimin alıcı kimin satıcı olduğu ayırt edilemez.

Paulus'a ait ilk metinden anlaşıldığı üzere mal değişim sözleşmesi (*permutatio*) bir güçlüğü barındırmaktadır. Bu doğrultuda örneğin elinde ihtiyacından fazla buğdaya sahip olan ve yerine arpa almak isteyen bir kimsenin, elindeki fazla arpayı vermek isteyen birini bulması yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda elindeki fazla arpayı, buğday ile değiştirmek isteyen birini bulması gerekecektir. Taraflardan birinin başka bir mal istemesi durumunda ise ya sözleşme kurulmayacak ya da örneğin arpa sahibi kişi buğday yerine balık istiyorsa, buğday sahibi kimse önce buğday almak isteyen ve fazla balığı olan bir kişi bulmak durumunda kalacaktır. Dolayısıyla mal değişimi için işlem maliyetleri artacaktır. Öte yandan küçük bir grupta bile iki kişi arasındaki değiş tokuşun sağlanabilmesi zorken mübadele konusu malların sayısının ve çeşitliliğinin artması farklı ekonomik problemleri de beraberinde getirebilecektir¹⁸.

Paulus'tan alıntılanan metin, Roma ekonomi tarihi açısından son derece önemlidir ve Roma'nın arkaik zamanlarındaki geçim ekonomisi hakkında fikir vermektedir. Çiftlikte belirli bir üretim faaliyeti sonucunda elde edilen ürün fazlası, paranın kullanılmasından önce yalnızca mal değişim sözleşmesi yoluyla elden çıkarılabilmekteydi. Parayla birlikte mal değişim sözleşmesinde yukarıda bahsi geçen sorunlar çözülmüş oldu ve para, genel kabul gören bir mübadele aracı haline geldi. Böylece satış sözleşmesi doğmuş oldu. Bununla birlikte satış sözleşmesinin kökeninde mal değişim sözleşmesi yatıyordu¹⁹.

Mal değişim sözleşmesinden söz edilebilmesi için sözleşmenin bir tarafının ihtiyaç duyduğu malın karşı tarafınca sağlanabilmesi gerekmektedir. Buğday karşılığı olarak arpa verilmesi durumunda satış sözleşmesi bulunmamaktadır. Nitekim buğday ve arpa mübadele aracı değildir. Zira söz konusu mallar kullanım değerine sahiptir ve mübadele değeri taşımamaktadır. Roma ekonomisinin tarım ve hayvancılığa dayandığı dönemlerde ise herkesin değeri konusunda mutabık kaldığı ve kolaylıkla devredilebilen sürü hayvanları, mübadele aracı olarak kullanılabilmekteydi²⁰.

¹⁸ Fulya İlçin Gönenç, “Roma Akitler Sistemi ve Permutatio (Trampa),” *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, no.1 (Haziran 2009): 213-214.

¹⁹ Zimmermann, *Obligations*, 250.

²⁰ Selahattin Eren, “Satış Sözleşmesinin Tarihsel Kökleri” (Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2018) 78-79. *Pecunia* sözcüğü para anlamına gelmektedir ve

Paulus'a ait ikinci metinden anlaşıldığı üzere *Paulus*, *Sabiniani* ve *Proculiani* Hukuk Okulları arasındaki tartışmayı tekrar ele almaktadır. Metnin başında *Paulus*, *Sabiniani* mensuplarının bir *toga* karşılığında *tunica* verilmesi durumunda mal değişim sözleşmesi kurulduğunu, *Proculiani* mensuplarının ise satış sözleşmesi kurulduğunu belirttiklerini tekrar eder. Bu bakımdan Klasik Hukuk Dönemi'nin iki okulu arasındaki bu ünlü tartışmayı hatırlatır. Ancak *Paulus*, *Sabiniani* mensuplarının görüşlerini çürütebilmek için *Homeros*'un tekrardan İlyada eserinin farklı dizelerine²¹ atıf yapar ve benzer olayda bir mal değişim sözleşmesi olduğunu göstermeye çalışır²². Esasen *Paulus*, *Sabiniani* Hukuk Okulu mensuplarının argümanlarının temelsiz olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

Bu noktada *Paulus*, *Glaukos*'un altın zırhıyla, *Diomedes*'in tunç zırhını değiştirdiğinden bahsetmektedir. Alıntılanan metne göre *Glaukos*, altın bir zırh verip yerine tunç zırh almıştır. *Paulus* burada tuncun mübadele aracı olarak kullanılmadığını, bunun yerine iki nesnenin değiş tokuş edildiğini vurgulayarak *Sabiniani* Hukuk Okulu temsilcilerinin görüşlerini yine *Homeros*'a atıf yaparak eleştirmektedir²³. Nitekim *Glaukos* ve *Diomedes* arasında açıkça mal değişim sözleşmesi bulunmaktadır.

kavramın *pecus* (küçükbaş hayvan) sözcüğünden türetildiği ileri sürülmektedir. Özcan Karadeniz, "Roma Hukukunda 'Peculium' Müessesesi," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi* 25, no. 3-4 (1968): 179; Gökçe Türkoğlu Özdemir, "Roma Hukukunda Actio de Peculio," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, no. 2 (2005): 109.

²¹ Bkz.: *Homeros*, İlyada, 6.234. Truvalı *Glaukos* ve Yunan *Diomedes* zırhlarını değiş tokuş etmişlerdir. Olayda *Glaukos*'un akıllı karışmıştır, zira değerli zırhını *Diomedes*'in sade zırhıyla değiştirmiş, ona altın yerine tunç vermiştir. Nitekim *Glaukos*'un zırhı yüz sığır değerindeyken, *Diomedes*'in zırhı on sığırdan daha az değerdedir. *Paulus* bu satırları aktararak, esasen olaydaki hukuki işlemin satış sözleşmesiyle değil, mal değişim sözleşmesiyle ilgili olduğunu göstermek istemiştir. Leesen, "Contract of Sale," 289.

²² Bazı yazarlara ve şairlere atıf yapmak, iddialarını kanıtlamak için hukukçuların başvurduğu bir yol olmuştur. Belirli kişilere hukuki metinlerde atıf yapılmasının ikna edici bir gücü olduğunu *Cicero* (bkz. *Topica* adlı eseri) ve *Quintilianus* (bkz. *Institutio Oratoria* adlı eseri) da belirtmektedir. David Daube, "The Three Quotations from Homer in Digest 18.1.1.1" *Cambridge Law Journal* 10, no. 2 (1949): 215; Leesen, "Contract of Sale," 294.

²³ Daube, "Homer," 214.

Paulus sonrasında *Homerus*'un *Odyseia* eserinden alıntı²⁴ yapmaktadır. Son olarak *Paulus, Proculiani* Hukuk Okulu'nun görüşünü desteklemektedir ve mal değişim sözleşmesi ile satış sözleşmesi arasındaki farka dikkat çekmektedir.

Paulus'un satış sözleşmesi ile mal değişim sözleşmesi arasındaki farklara işaret ettiği diğer metinleri incelemek gerekirse:

D. 19.4.1 pr. (*Paulus libro 32 ad edictum*)

“Sicut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, ita pretium aliud, aliud merx. At in permutatione discerni non potest, uter emptor vel uter venditor sit, multumque differunt praestationes. Emptor enim, nisi nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito, venditori sufficit ob evictionem se obligare possessionem tradere et purgari dolo malo, itaque, si evicta res non sit, nihil debet: in permutatione vero si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet, si merx, neutrius. Sed cum debeat et res et pretium esse, non potest permutatio emptio venditio esse, quoniam non potest inveniri, quid eorum merx et quid pretium sit, nec ratio patitur, ut una eademque res et veneat et pretium sit emptionis.”

Nasıl ki satmak, almaktan ve alıcı satıcıdan farklıysa, satış bedeli (*pretium*) de satılan maldan (*merx*) farklıdır. Zira mal değişim sözleşmesinde kimin alıcı kimin satıcı olduğunu ayırt etmek imkânsızdır; tarafların edimleri

²⁴ *Odyseia* 1.430. *Laertes, Eurykleia* için o henüz genç kızken yirmi sığır ödemiştir. Burada *Homerus* her ne kadar somut olayda satış bedeli olarak para kullanılsa da, “satın almak” anlamına gelen “πρίασθαι” sözcüğünü kullanmaktadır. Leesen, “Contract of Sale,” 290. Metinde esasen mal karşılığı olarak bir şey elde etme durumu ele alınmaktadır. Daube, “Homer,” 215. Benzer şekilde οὐκίωμα fiili de satın almak anlamında kullanılmaktadır fakat *Homerus*'un çağında para henüz piyasada kullanılmamaktadır. Leesen, “Contract of Sale,” 290. Bu dönemde paranın kullanılmadığı düşünülecek olursa, *Homerus*'a atıf yapılan dizelerde geçen fiillerin, mal karşılığı olarak başka mal alınması, mal değiş tokuşu durumlarını ifade etmek üzere kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca doktrinde οὐκίωμα fiilinin, para ortaya çıktıktan sonra satış için de kullanılmaya devam etmesi, Antik Yunanların satışı, mal değişiminin devamı olarak algıladıklarını göstermektedir. Eren, “Satış Sözleşmesi,” 78.

büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Alıcı, satıcıya parayı vermezse, *actio venditi*'ye maruz kalır. Satıcı yalnızca zapt (*evictio*) durumunda garanti verme, malın zilyetliğini devretme ve *dolus malus*'tan kaçınma borcu altındadır, bu nedenle malın zaptı yoksa satıcının borcu yoktur. Ancak mal değişim sözleşmesinde her iki eşya da *pretium* kabul edilirse, eşyanın mülkiyetinin iki tarafa da devri gerekmektedir; *merx* kabul edilirse mülkiyetin devri gerekli değildir. Ancak satış sözleşmesinde *merx* ve karşılığında *pretium* olması gerektiğinden mal değişim sözleşmesi, satış sözleşmesi olarak nitelendirilemez. Zira [mal değişim sözleşmesinde] hangisinin *merx* hangisinin *pretium* olduğunu bilmenin bir yolu yoktur ve mantık, bir şeyin hem *merx* hem *pretium* olmasına izin vermez.

D. 19.4.1.2 (Paulus libro 32 ad edictum)

“Item emptio ac venditio nuda consentientium voluntate contrahitur; permutatio autem ex re tradita initium obligationi praebet: alioquin si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui obligationem dicemus, quod in his dumtaxat receptum est, quae nomen suum habent, ut in emptione venditione, conductione, mandato.”

Benzer şekilde satış sözleşmesi tarafların yalnızca rızalarının uyuşmasıyla kurulmaktadır. Ancak mal değişim sözleşmesi malın mülkiyetinin devredilmesiyle kurulur. Mülkiyetin devredilmemesi durumunda sözleşmenin, tarafların rızasıyla kurulduğu yine de kabul edilmelidir ki bu durum sadece satış sözleşmesi, *locatio conductio* ve vekâlet gibi isimli sözleşmelere mahsustur.

İki metinde de *Paulus*, satış sözleşmesi ile mal değişim sözleşmesi arasındaki farka dikkat çekmektedir. *Paulus*'un da vurguladığı şekliyle Roma hukukunda rızâ bir sözleşme olan satış sözleşmesi, tarafların rızalarının uyuşmasıyla kurulmaktadır. Benzer şekilde diğer rızâ sözleşmeler (hizmet, kira ve eser sözleşmesi gibi *locatio conductio* kapsamındaki sözleşmeler ile vekâlet sözleşmesi) de yalnızca rızaların uyuşması ile kurulmaktadır. Dolayısıyla satış sözleşmesinde sözleşmeye konu malın mülkiyetinin devri,

sözleşmenin kurulması için gerekli değildir. Bununla birlikte mal değişim sözleşmesinde malın mülkiyetinin devri gerekmektedir.

İlk metinde *Paulus* satış sözleşmesinde tarafların haklarından ve borçlarından söz etmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki satış sözleşmesinde her iki taraf da hem alacaklı hem borçlu konumundadır. Daha önce de ifade edildiği üzere bu durum, satış sözleşmesinin sinallagmatik karakterinden kaynaklanmaktadır. *Paulus* da ilk metinde bu duruma işaret etmektedir.

Alıcının satış bedelini ödeme borcunu yerine getirmiş olması için satış bedeli olarak paranın mülkiyetini satıcıya devretmiş olması gerekmektedir. Satıcının sözleşmeye konu malı teslim etmesi fakat alıcının parayı ödememesi durumunda satıcı, satış bedelini faiziyle birlikte *actio venditi*²⁵ ile talep edebilmektedir²⁶.

Satıcının asli edim yükümlülüğü ise sözleşme konusu malı (*merx*) alıcıya devretmektir. Aynı zamanda satıcı, satış sözleşmesiyle birlikte malın mülkiyeti alıcıya geçmediği için, malı alıcıya teslim edene kadar koruma ve gözetme borcu altına girmektedir. Satıcının bu doğrultuda malın niteliğine göre uygun devir işlemi yapması gerekmektedir²⁷. Satıcının edimini ifa etmemesi durumunda kendisine karşı açılacak dava ise *actio empti*²⁸'dir.

Paulus'a göre satış sözleşmesinde hangi tarafın alıcı veya satıcı olduğunun belirlenmesi yukarıda izah edilen sebepler nedeniyle kaçınılmazdır²⁹. Mal değişim sözleşmesinde alıcı ve satıcı taraflar arasında ayırım yapmak mümkün olmadığı için *Paulus*, mal değişim sözleşmesini satış sözleşmesinin bir türü kabul etmemektedir ve *Sabiniani* Hukuk Okulu'nun görüşlerine karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla sözleşmenin taraflarının belirlenmesinin pratik bir önemi vardır. Zira *praetor*'un hangi tarafa *actio empti* veya *actio venditi* vereceğini bilmesi gerekmektedir³⁰.

²⁵ Satış sözleşmesinde satıcıya tanınan dava anlamına gelmektedir.

²⁶ Söğütlü, *Roma Hukuku*, 471.

²⁷ Söğütlü, *Roma Hukuku*, 474-475.

²⁸ Satış sözleşmesinde alıcıya tanınan dava anlamına gelmektedir.

²⁹ Leesen, "Contract of Sale," 291; Zimmermann, *Obligations*, 251.

³⁰ Zimmermann, *Obligations*, 251.

2. Iustinianus Dönemi

Iustinianus Dönemi'nde *Proculiani* Hukuk Okulu'nun görüşlerinin kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Bunu *Iustinianus*'un *Institutiones*'indeki ilgili metinden anlamak mümkündür:

Iust. Inst. 3.23.2

“Item pretium in numerata pecunia consistere debet. nam in ceteris rebus an pretium esse possit, veluti homo aut fundus aut toga alterius rei pretium esse possit, valde quaerebatur. Sabinus et Cassius etiam in alia re putant posse pretium consistere: unde illud est quod vulgo dicebatur, per permutationem rerum emptionem et venditionem contrahi, eamque speciem emptionis venditionisque vetustissimam esse: argumentoque utebantur Graeco poeta Homero, qui aliqua parte exercitum Achivorum vinum sibi comparasse ait permutatis quibusdam rebus, his verbis: ‘ένθεν άρ’ οίνιζοντο κάρηκομόωντες Άχαιοί, άλλοι μέν χαλκῶ, άλλοι δ’ αίθωνι σιδήρω, άλλοι δέ ρίνοϊς, άλλοι δ’ αύτήσι βόεσσι,2άλλοι δ’ άνδραπόδεσσι’ [id est : inde vinum comparabant comantes Achivi, alii aere, alii splendido ferro, alii pellibus, alii, ipsis bobus, alii mancipiis.] Diversae scholae auctores contra sentiebant, aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem et venditionem. alioquin non posse rem expediri, permutatis rebus, quae videatur res venisse et quae pretii nomine data esse: nam utramque videri et venisse et pretii nomine datam esse, rationem non pati. sed Proculi sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus a venditione separatam, merito praevaluit, cum et ipse aliis Homericis versibus adiuvatur et validioribus rationibus argumentatur. quod et anteriores divi principes admiserunt et in nostris digestis latius significatur.”

“Keza satış bedeli paradan (*numerata pecunia*) ibaret olmalıdır. Başka şeylerin, mesela bir kölenin, bir arazinin, bir *toga*'nın satış bedeli yerine geçip geçmeyeceği çok münakaşa edilmişti. *Sabinus* ve *Cassius*, satış bedelinin

başka şeylerden de oluşabileceğini kabul ediyorlardı: gerçekten genel olarak alım satım, eşyanın trampa edilmesi (*permutatio*) ile kurulur ve bu da alım satımın en eski şeklidir demektedirler: Yunan şairi *Homeros*'un da, bir yerde, Yunan ordusundakilerin, bazı şeylere karşılık şarap satın aldıklarını söylediği, delil olarak ileri sürülmekte idi: 'Uzun saçlı Yunanlar, bazıları tunç, bazıları parlak demir, şunlar öküz derileri, bunlar bizzat öküzlere veya kölelere karşılık, şarap satın aldılar.' Diğer okulun temsilcileri karşıt fikirde olup eşya trampasının başka, alım satımın başka olduğunu söylemekte idiler: yoksa, eşyanın trampasında satılan şeyin hangisi, satış bedeli olarak verilen şeyin hangisi olduğunu anlamak imkânsız olurdu: zira her ikisini de hem mal hem satış bedeli olarak kabul etmek mantıken mümkün değildir. *Proculus*'un ileri sürdüğü üzere trampanın alım satımdan ayrı bir sözleşme olduğu hükmü, haklı olarak, hâkim oldu: esasen bu fikir de *Homeros*'un başka mısraları ile temellendiği gibi diğer çok kuvvetli sebeplerle de delillendirilir. Bizden önce ilahî imparatorların da kabul ettiği bu görüş, *Digesta*'mızda daha geniş olarak izah edilmiştir."³¹

Metinden de anlaşıldığı üzere *Iustinianus* Dönemi'nde Klasik Hukuk Dönemi'ndeki tartışmalar tekrar ele alınmıştır. Nihayet *Proculiani* Hukuk Okulu'nun görüşleri desteklenmiştir³². Böylece satış sözleşmesinde satış bedelinin para olması prensibi kabul edilmiş ve görüşler arasında hukuki birlik sağlanmıştır.

Proculiani Hukuk Okulu'nun görüşünün kabul görmesinin bir sonucu daha vardır. Bu yolla mal değişim sözleşmesinin satış sözleşmesinin bir türü olmadığı ifade edilmiştir ve mal değişim sözleşmesi, rızaî sözleşmelerden sayılmamıştır. Bilakis mal değişim sözleşmesi taraflardan birinin edimini yerine getirmesiyle ortaya çıkan ve aynî sözleşmelerin genişlemesiyle meydana gelen isimli sözleşmeler grubuna dahil edilmiştir³³.

³¹ Iustinianus, *Institutiones*, 265-267.

³² Zimmermann, *Obligations*, 251; Mousourakis, *Roman Law*, 136; Rado, *Borçlar*, 92, Buckland, *Text-Book*, 485; Kaser, *Roman Private*, 212.

³³ Rado, *Borçlar*, 92.

Çağdaş hukukumuz açısından bir değerlendirme yapılacak olursa her iki sözleşmenin de rızaî nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca Türk Borçlar Kanunu, satış sözleşmesi hükümlerinin mal değişim sözleşmesine de uygulanması gerektiğini kabul etmektedir³⁴.

C. *Pretium Certum* (Satış Bedelinin Belirli Olması)

Roma hukukunda satış sözleşmesinde satış bedelinin belirli olması (*pretium certum*) prensibi kabul edilmektedir³⁵.

Gaius'a göre, tarafların satış bedeli üzerinde uzlaşmalarıyla satış sözleşmesi kurulmuş olmaktadır³⁶. *Gaius*, bir satış sözleşmesinde satış bedelinin taşınması gereken iki nitelikten bahsetmektedir. Buna göre satış bedeli belirli olmalı ve daha önce de bahsedildiği üzere bedel para olmalıdır³⁷.

Esasen, taraflar aralarında bir satış bedeli belirlediğinde bu gereklilik karşılanmaktadır. Bununla birlikte, doktrinde bazı durumlarda, satış bedelinin *certum* (belirli) ve *incertum* (belirsiz) arasındaki gri bölgede olduğu çeşitli durumlar ele alınmaktadır. Bunlar satış bedelinin belirli olduğu fakat taraflardan birinin veya ikisinin bunu bilemediği haller; satış bedelinin üçüncü kişi tarafından belirlendiği haller ve son olarak satış bedelinin alıcı tarafından belirlendiği haller olarak sayılmaktadır³⁸.

Bu doğrultuda öncelikle satış bedelinin belirli olduğu, ancak taraflardan biri veya her ikisi tarafından bunun bilinemediği hallerin ele alındığı *Digesta* metni değerlendirilecektir:

D. 18.1.7.1 (*Ulpianus libro 28 ad Sabinum*)

“Huiusmodi emptio ‘quanti tu eum emisti’, ‘quantum pretii in arca habeo’, valet: nec enim incertum est pretium tam

³⁴ TBK m. 283 hükmüne “Satış sözleşmesine ilişkin hükümler, mal değişim sözleşmesine de uygulanır; buna göre taraflardan her biri, vermeyi üstlendiği şey bakımından satıcı, kendisine verilmesi üstlenilen şey bakımından alıcı durumundadır.”

³⁵ Di Marzo, *Roma Hukuku*, 434; Zimmermann, *Obligations*, 253; Mousourakis, *Roman Law*, 136; Rado, *Borçlar*, 92; Buckland, *Text-Book*, 485.

³⁶ *Gai. Inst.* 3.139

³⁷ *Gai. Inst.* 3.140-141

³⁸ Tessa G. Leesen, *Gaius Meets Cicero Law and Rhetoric in the School Controversies* (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2010), 206-207.

evidenti venditione: magis enim ignoratur, quanti emptus sit, quam in rei veritate incertum est."

“Satın aldığın tutar kadar” ya da “sandığımdaki tutar kadar” şeklindeki bir satın alma geçerlidir: zira bu kadar açık bir satışta satış bedelinde belirsizlik bulunmamaktadır: Burada satış bedelinin varlığı mesele değildir, satış bedelinin miktarının belirsizliği meseledir.

Metin, satış bedelinin objektif olarak belirlenebilmesi fakat taraflardan birinin bunu bilmemesi durumunu ele almaktadır.

Ele alınan metindeki ilk örnekte (*quanti tu eum emisti*) alıcı, satış bedelini bilmemektedir³⁹. Nitekim taraflar satış bedeli olarak herhangi bir tutar belirtmeksizin “satıcı, sözleşme konusu malı ne kadara satın aldıysa o tutar” üzerinde anlaşmaktadır. Metinde de ifade edildiği üzere bu durumda satış bedeli objektif olarak belirlenebilir ve bu durum satış sözleşmesinin geçerliliği için yeterlidir. Nitekim tarafların satış bedelini bilmemeleri önemli değildir. Başka bir anlatımla, satış bedelinin en azından tespit edilebilir olması, sözleşmenin geçerliliği için yeterli kabul edilmektedir⁴⁰.

Benzer çıkarımın metinde bahsi geçen ikinci örnek (*quantum pretii in arca habeo*) için de geçerli olup olmadığı tartışmalıdır⁴¹. Bu örnekte satıcı satış bedelini bilmemektedir. Bununla birlikte iki örnek bakımından metinde herhangi farklı bir sonuca varılmamıştır ve iki olasılık birlikte değerlendirilmiştir. Nihayet satış bedelinin iki durumda da belirlenebilir olduğu kabul edilmiştir⁴².

İkinci durumdaki “sandığımdaki tutar kadar” ifadesi bir çeşit şans oyunu veya kumar niteliği taşımaktadır. Umut ve şans satışı (*emptio spei*)⁴³ olarak

³⁹ Zimmermann, *Obligations*, 253; David Daube “Certainty of Price,” içinde *Studies in the Roman Law of Sale Dedicated to the Memory of Francis de Zulueta*, ed. David Daube (Oxford: Clarendon Press, 1959), 44.

⁴⁰ Zimmermann, *Obligations*, 253.

⁴¹ Zimmermann, *Obligations*, 253; Daube, “Price,” 44.

⁴² İkinci durumun Klasik Hukuk Dönemi için kabul edilmesinin mümkün olmayacağı ve fakat *Iustinianus* Dönemi’nde iki durumun da kabul edildiği düşüncesi için bk. Daube, “Price,” 44.

⁴³ Umut ve şans satışı (*emptio spei*) gelecekte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği belirsiz olan bir şeyin satışı (*ipsum incertum rei*) anlamına gelmektedir. Bu sözleşmelerde alıcı, riskin tamamını üstlenmektedir. Örneğin bir balıkçının bir sonraki avında yakalayacağı balıklar üzerine yapılan bir sözleşmede balıkçı, balık yakalamasa bile alıcı, satış

adlandırılan satışlar Roma hukukunda geçerli kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bahsi geçen örnekte şans satışı bulunmamaktadır, zira burada satış bedelinin şansa bağlanması söz konusudur. Bu durumda sandıkta hiç para bulunmaması olasılığı önem arz etmektedir. Nitekim böyle bir durumda sözleşmenin geçerli olduğu düşünülemez. Zira satış bedeli belirli bir miktar para olmak zorundadır. Bu nedenle, ikinci durumun kabul edilmesinin şüpheli olduğu doktrinde genellikle kabul edilmektedir⁴⁴.

Metinde ele alındığı üzere iki durumda da taraflardan en az biri satış bedelini bilmemekteydi. Bununla birlikte, satış sözleşmesi geçerli kabul edilmişti, zira ele alınan durumlarda satış bedelinin belirsiz olması söz konusu değildi; bedelin miktarının bahsi geçen örneklerde bilinebileceği kabul edilmekteydi⁴⁵.

Satış bedelinin belirli olmasıyla ilgili başka bir *Digesta* metni incelenecek olursa:

D. 18.1.7.2 (*Ulpianus libro 28 ad Sabinum*)

“Si quis ita emerit: ‘est mihi fundus emptus centum et quanto pluris eum vendidero’, valet venditio et statim impletur: habet enim certum pretium centum, augebitur autem pretium, si pluris emptor fundum vendiderit.”

bedelini ödemekle yükümlüdür. Berger, *Dictionary*, 453; Di Marzo, *Roma Hukuku*, 432; Erdoğan, *Borçlar*, 68. Umut ve şans satışında sözleşme konusu maddi anlamda bir mal değildir, kazanma şansıdır. Alıcı, şansın kendi lehine dönmesi durumunda elde edeceği yarar için bir spekülasyonu göze almakta ve parasını riske atmaktadır. Bu satış türünü, umulan ve beklenen bir şeyin satışı (*emptio rei speratae*)’ndan ayırmak gerekmektedir. Gelecekte elde edilecek mal (*res futura*)’ın veya umulan ve beklenen şey (*rei speratae*)’in satış sözleşmesine konu olması, Roma hukukunun arkaik dönemlerinden itibaren kabul edilmiştir. Yazın elde edilecek ürün kış mevsiminde, bir otlağın kurutulacak otlarının tamamı veya bir hayvanın doğacak tüm yavruları satış bedeli kararlaştırılarak önceden satılabilmekteydi. Bahsi geçen örneklerde sözleşme, tarım ürününün veya otların elde edilmesi veya yavruların doğması şartına bağlanmaktadır. Bu nedenle gelecekte elde edilecek ürünler üzerine yapılan bu sözleşmeler şarta bağlı satışları oluşturmaktadır. Bu durumda ürün yoksa satış sözleşmesi de yoktur. Özlem Söğütü Erişgin, *Tarihsel ve Dogmatik Açısından Periculum Est Emptoris (Hasar Alıcıya Aittir)* (Ankara: Seçkin, 2010), 44-46; Mousourakis, *Roman Law*, 136.

⁴⁴ Zimmermann, *Obligations*, 253.

⁴⁵ Leesen, *Gaius*, 207.

Birinin “satabileceğim kadar fazlasıyla arazini yüze alacağım” şeklinde gerçekleştirdiği satış geçerlidir ve hemen sonuçlandırılır: Yüz tutarında belirli bir satış bedeli vardır, ancak alıcı daha fazlasına satarsa bu bedel arttırılacaktır.

Metinde satış bedelinin yüz (*centum*) olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla satış bedeli belirlidir. Bununla birlikte, malın yüzden daha fazlaya satılabilmesi durumunda satış bedelinin belirli olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir⁴⁶. Bu durumda da satış sözleşmesinin geçerli şekilde kurulduğu metinden anlaşılmaktadır⁴⁷.

Gelecekte ortaya çıkabilecek koşullara bağlı olarak satış bedelinin belirlenmesi doktrinde bedeli belirsiz hale getirmeyen bir yan yükümlülük kabul edilmektedir. Böylesine bir işlemin pratik olmadığı sonucuna varmak mümkündür; zira alıcının kâr elde etmek için teşviki olmadığı için satıcının böyle bir durumdan herhangi bir avantaj elde etmeyi umması mümkün değildir⁴⁸.

Satış bedelinin üçüncü kişi tarafından belirlenmesi durumu ise Klasik Hukuk Dönemi’nde tartışmalı bir meseleydi⁴⁹. Bu doğrultuda *Gaius*’un *Institutiones*’indeki ilgili metni ele almak gerekirse:

Gai. Inst. 3.140

“Pretium autem certum esse debet. nam alioquin si ita inter nos conuenerit, ut quanti Titius rem aestimauerit, tanti sit empta, Labeo negauit ullam uim hoc negotium habere; cuius opinionem Cassius probat. Ofilius et eam emptionem et uenditionem esse putauit; cuius opinionem Proculus secutus est.”

Satış bedelinin belirli olması gerekmektedir. Nitekim *Titius* ne kadar takdir ederse o tutara satın alınsın şeklinde aramızda bir anlaşma yapsak bile, *Labeo* böylesine bir

⁴⁶ Daube, “Price,” 27; Buckland, *Text-Book*, 485.

⁴⁷ Daube, “Price,” 27; Zimmermann, *Obligations*, 253; Buckland, *Text-Book*, 485.

⁴⁸ Zimmermann, *Obligations*, 253-254; Metin hakkındaki *interpolatio* şüpheleri için bk. Daube, “Price,” 27.

⁴⁹ Di Marzo, *Roma Hukuku*, 434; Watson, *Law of Obligations*, 43; Erdoğan, *Borçlar*, 71; Buckland, *Text-Book*, 485.

işlemin hüküm ifade etmeyeceği görüşündedir. *Cassius* da bu görüşü paylaşmaktadır. *Ofilius* bunun satış olduğu görüşündedir. *Proculus* da onun görüşlerini takip etmektedir.

Metinden anlaşıldığı üzere satış bedelinin belirlenmesinin sözleşmenin tarafı olmayan üçüncü kişiye, *Titius*'a, bırakılması durumunda satış bedelinin belirli kabul edilip edilmeyeceği hukukçular arasında görüş ayrılığına yol açmıştır. Bu doğrultuda metinde önce *Labeo*'nun ve *Cassius*'un, sonra *Ofilius*'un ve *Proculus*'un görüşlerine yer verilmiştir⁵⁰.

“Satış bedelinin belirli olması” prensibi ile taraflar arasında satış bedeli hususunda bir pazarlığın gerçekleşmesi amaçlamaktadır. Romalı hukukçular, taraflar arasında rızaların uyduğu ve söz konusu pazarlığın gerçekleştiğinden emin olmak istemiş olmalı, zira bir satış bedelinin olmaması ya da tutarının belirlenmemesi nedeniyle satış sözleşmesini geçerli kabul etmekten kaçınmaya çalışmışlardır. Bu nedenle sözleşmenin taraflarının “*ut quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit emptā*” şeklinde satış bedelinin belirlenmesini üçüncü kişiye bırakmasını bazı hukukçuların kabul etmekte isteksiz davrandıkları anlaşılmaktadır. Satış bedelinin *Titius*'a bırakılmasından sonra *Titius*'un bedeli belirlemek istememesi veya belirleyememesi ihtimali vardır. Bununla birlikte, sözleşmenin taraflarının

⁵⁰ Bahsi geçen metnin *Sabiniani* ve *Proculiani* Hukuk Okulları arasındaki bir tartışmaya atıfta bulunup bulunmadığı açık değildir. Metinde adı geçen hukukçular farklı hukuk okullarına mensuptur. Gerçekten, *Labeo* ve *Proculus*, *Proculiani* Hukuk Okulu mensubu olmalarına rağmen metinden anlaşıldığı üzere farklı görüştedirler. Metindeki bir diğer tuhaflık, *Sabiniani* Hukuk Okulu mensubu olan *Cassius*'un *Proculiani* Hukuk Okulu mensubu olan *Labeo*'nun konu hakkındaki görüşünü desteklemesidir. Öte yandan, *Proculus*, M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış bir hukukçu olan ve *Sabiniani* Hukuk Okulu'nun kurucusu kabul edilen *Capito*'nun üstadı *Ofilius*'un görüşünü desteklemektedir. Ayrıca *Gaius*, çalışmamızda daha önce ele alınan *Gai. Inst. 3.141* metninden farklı olarak, hukuk okulları arasındaki görüş ayrılıklarından bu metinde bahsetmemektedir. Bu nedenle *Gai. Inst. 3.140* metninde ele alınan durumun okullar arasında bir tartışma niteliği taşımadığı, daha ziyade hukukçular arasındaki münferit bir tartışma olduğu kabul edilmektedir. Bu haliyle ilgili metin, Klasik Hukuk Dönemi'ndeki okullar arası görüş ayrılıkları hususunda genel kabul gören düşüncelere farklı bir açıdan ışık tutmaktadır. Metinde bahsi geçen tartışmalar, *Sabiniani* Hukuk Okulu temsilcileri ile *Proculiani* Hukuk Okulu temsilcileri arasındaki karşıtlığın varsayıldığı kadar keskin olmadığını göstermektedir. Leesen, *Gaius*, 205-206.

satış bedelini kendilerinin belirlemek istemeyip bunu tarafsız üçüncü kişiye bırakmayı tercih etmeleri için haklı nedenleri de olabilmektedir⁵¹.

Metinden hareketle *Labeo* ve *Cassius* açısından, satış bedelinin belirlenmesinin üçüncü kişiye bırakılması durumunda satış bedeli belirli veya kesin değildir, bu nedenle böylesine bir işlem satış sözleşmesi olarak değerlendirilemez ve böyle bir anlaşmanın hiçbir etkisi bulunmamaktadır (*Labeo negavit ulla vim hoc negotium habet*). *Ofilius* ve *Proculus* ise üçüncü bir kişi tarafından belirlenecek satış bedelinin belirli ve kesin olduğu, bu nedenle işlemin satış sözleşmesi olduğu kanaatindedir (*Ofilius et eam emptionem et venditionem*)⁵².

Doktrinde belirtildiği üzere hukukçular arasındaki görüş farklılığı “*pretium certum*” prensibinin kendi içlerinde farklı şekilde yorumlanmasına ve kavramın farklı şekilde tanımlanmasına dayanmaktadır. Doktrindeki görüşe göre *Labeo* ve *Cassius*, *pretium certum*'u bir satış sözleşmesinde bir şey karşılığında verilen belirli bir miktar para olarak tanımlamaktadır. Satış bedelinin üçüncü kişi, olaydaki şekliyle *Titius*, tarafından belirlenmesi durumunda, gelecekte kesin veya belirli hale gelebileceğini kabul etmektedirler. Bununla birlikte, bu hukukçular *Titius*'un bunu yapmama ihtimalinin de bulunduğu işaret etmektedirler. *Titius* tarafından satış bedelinin belirlenmesinin şansa bırakıldığını, bu nedenle satış bedelinin kesin olmadığını ve kendi tanımladıkları şekliyle *pretium certum* kapsamına girmediğini belirtmektedirler. Satış bedelinin üçüncü kişi tarafından belirlenmesi, sözleşmenin kurulmasından sonra gerçekleşeceği için üçüncü kişinin bunu yapmama ihtimaline binaen, böyle bir satış bedeli *pretium certum* tanımı kapsamında kabul edilmemektedir⁵³.

Ofilius ile *Proculus*'un *pretium certum*'u, satış sözleşmesi kapsamında bir şey karşılığı verilen belirli veya belirlenecek bir miktar para olarak tanımladıkları tahmin edilmektedir. *Ofilius* ve *Proculus*'a göre, üçüncü kişi tarafından satış bedelinin belirlenecek olması, kendi tanımlarını karşılamaktadır. Başka bir anlatımla, *Ofilius* ve *Proculus*, *Titius*'un satış bedelini belirlediği durumda satış bedelinin kesin veya belirli olduğunu ve

⁵¹ Zimmermann, *Obligations*, 254.

⁵² Leesen, *Gaius*, 208.

⁵³ Leesen, *Gaius*, 210-211.

taraflar arasındaki hukuki işlemin satış sözleşmesi olduğunu kabul etmektedirler⁵⁴.

Söz konusu tartışmalara *Iustinianus* Dönemi'nde son verildiği anlaşılmaktadır:

Iust. Inst. 3.23.1

“Pretium autem constitui oportet: nam nulla emptio sine pretio esse potest. Sed et certum pretium esse debet. Alioquin si ita inter aliquos convenerit, ut, quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit emptio: inter veteres satis abundeque hoc dubitabatur, sive constat venditio sive non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut, quotiens sic composita sit venditio ‘quanti ille aestimaverit’, sub hac conditione staret contractus, ut, si quidem ipse qui nominatus est pretium definiat, omnimodo secundum eius aestimationem et pretium persolvatur et res tradatur, ut venditio ad effectum perducatur, emptore quidem ex empto actione, venditore autem ex vendito agente. Sin autem ille qui nominatus est vel noluerit vel non potuerit pretium definire, tunc pro nihilo esse venditionem quasi nullo pretio statuto. Quod ius cum in venditionibus nobis placuit, non est absurdum et in locationibus et conductionibus trahere.”

“Üzerinde anlaşılmiş bir satış bedelinin (*pretium*) mevcut olması lazımdır: zira satış bedeli olmadan alım satım olamaz. Ayrıca satış bedeli belirli (*certum*) olmalıdır. Yoksa, taraflar arasında, o şey üzerinde *Titius* ne kıymet takdir ederse o kadara satın alınsın, suretinde bir anlaşma olsa: eskiler arasında, burada satış sözleşmesi var mıdır, yok mudur, hususunda sık sık tereddüt ve şüpheler doğmakta idi. Fakat bir emirnamemizle aldığımız karara göre: “filancanın takdir ettiği kıymetle”, suretinde yapılan her satış sözleşmesi, şu şartla kurulmuş olacaktır: eğer o gösterilen kimse satış bedelini tayin ederse, onun takdirine göre satış bedelini ödemek, malı teslim etmek, böylece

⁵⁴ Leesen, *Gaius*, 209-210.

satış sözleşmesini sonuçlandırmak borcu doğacak ve alıcı *actio empti*'ye, satıcı *actio venditi*'ye sahip olacaktır. Buna karşılık, gösterilen kimse, ya istemediğinden veya yapamadığından, satış bedelini tayin etmezse, satış bedeli mevcut olmamış gibi, satış sözleşmesi yapılmamış olacaktır. Tarafımızdan, satış sözleşmesi için bu kural kabul edilmiş olduğuna göre, aynı kuralı *locatio* ve *conductio*'lara da uygulamak manasızlık teşkil etmez.”⁵⁵

Iustinianus'un *Institutiones*'inden alıntılanan metinde ilk başta Klasik Hukuk Dönemi'ndeki tartışmalar ele alınmaktadır. Daha sonra hukukçular arasındaki ihtilafın, sözleşmenin *conditio suspensiva* (geciktirici, erteleyici şart)'ya bağlanmasıyla çözüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim satış bedelini üçüncü kişi *Titius*'un belirlemesi şartıyla sözleşmenin kurulduğu belirtilmiştir. Söz konusu şart yerine getirildiğinde, satış bedeli kesinleşmekte ve satış sözleşmesi geçerli hale gelmektedir. Böylece metinde belirtildiği üzere alıcı *actio empti*'ye, satıcı ise *actio venditi*'ye sahip olabilmektedir. Bununla birlikte, üçüncü kişi bu şartı yerine getirmezse, satış sözleşmesi, satış bedeli belirlenmemiş olduğu için geçersiz hale gelmektedir. Son olarak metinde satış sözleşmesine ilişkin bu kuralın *locatio conductio* bakımından kira bedeli açısından da geçerli olduğu belirtmektedir⁵⁶.

Satış bedelinin belirli olması hakkındaki tartışmalar kapsamında son olarak satış bedelinin alıcı tarafından belirlenmesi hususu üzerinde durulacaktır.

Satış bedelinin üçüncü kişi tarafından değil de alıcı tarafından belirlenmesi Roma hukukunda kabul edilmemiştir. Bu hususta yine *Gaius*'a ait bir metin değerlendirilecek olursa:

D. 18.1.35.1 (*Gaius libro decimo ad edictum provinciale*)

“*Illud constat imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: “Quanti velis, quanti aequum putaveris, quanti aestimaveris, habebis emptum.”*”

Satıcı alıcıya şunu dediğinde hiçbir sözleşmenin kurulmadığı kabul edilmektedir: “Ne kadar istersen, ne

⁵⁵ *Iustinianus, Institutiones*, 265.

⁵⁶ *Zimmermann, Obligations*, 254; *Leesen, Gaius*, 214; *Di Marzo, Roma Hukuku*, 434. Benzer durum *Iustinianus*'un *Codex*'inde 4.38.15.1-3 metinlerinde ele alınmaktadır.

kadar adil olduğunu düşünürsen, ne kadar takdir edersen o tutarda satın alabilirsin.”

Metinden de anlaşıldığı üzere satış bedelinin alıcı tarafından takdir edilmesi Roma hukukunda kabul edilmemektedir. Burada esasen alıcının herhangi bir fiyat belirlememe ihtimalinden ziyade alıcının bedeli belirlemesinin satıcının aleyhine olabilmesi hususu ile sadece alıcının bu durumdan menfaatinin olması problemlili kabul edilmektedir. Romalı hukukçuların bu hususta temel itirazı, satış bedeli açısından taraflar arasında müzakerenin ortadan kaldırılmış olmasına ilişkindir. Zira alıcının bedeli takdir ederken dürüstlük kuralına aykırı davranmasına ve hakkını kötüye kullanmasına engel olacak herhangi bir araç mevcut değildir⁵⁷.

D. *Pretium Verum* (Satış Bedelinin Gerçek Olması)

Roma hukuku kuralları gereğince satış bedeli hususunda diğer prensip *pretium verum*, bedelin gerçek olmasını ifade etmektedir. Satış bedelinin gerçek olması, satış sözleşmesinde *simulatio* (muvazaa)'nın bulunmaması anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda Roma hukukunda satış sözleşmesinde satış bedelinin az veya sembolik tutarda olması kabul edilmemektedir⁵⁸.

Satış bedelinin oldukça düşük olması, satıcı bu bedeli kabul etme niyetinde olduğu müddetçe, Roma hukuku kurallarına göre tek başına satış sözleşmesini geçersiz hale getirmemektedir. Satış bedelinin oldukça düşük olması⁵⁹ doğası gereği tarafların satış sözleşmesini gerçekte kurmayı istemediklerini düşündürmektedir⁶⁰. Bu doğrultuda bir *Digesta* metni incelenecek olursa:

D. 18.1.36 (*Ulpianus libro 43 ad edictum*)

“*Cum in venditione quis pretium rei ponit donationis causa non exacturus, non videtur vendere.*”

⁵⁷ Zimmermann, *Obligations*, 254-255.

⁵⁸ Söğütü, *Roma Hukuku*, 471; Zimmermann, *Obligations*, 252.

⁵⁹ Satış sözleşmesiyle benzer şekilde bir kimsenin *nummo uno* (bir adet madeni para) tutarında bir malı kiraya vermek istemesi durumunda kira sözleşmesinin kabul edilemeyeceği, zira bu durumun *donatio* (bağışlama)'ya benzediği kabul edilmektedir. Bk. **D. 19.2.46 (*Ulpianus libro 69 ad edictum*)**: “*Si quis conduxerit nummo uno, conductio nulla est, quia et hoc donationis instar inducit.*” Buckland, *Text-Book*, 485.

⁶⁰ Zimmermann, *Obligations*, 252.

Bir kimse satış yaparken bağışlama amacıyla bir şey için bedel belirlediğinde o malı satmış kabul edilmez.

Ele alınan metinde bir kimsenin aslında bağışlama niyeti varken satış bedeli olarak gerçek olmayan, başka deyişle sembolik bir tutar belirleyerek malı devretmek istemesi durumunda satış sözleşmesinin kabul edilemeyeceği ifade edilmektedir⁶¹.

Başka bir metni incelemek gerekirse:

D. 18.1.55 (*Paulus libro secundo ad edictum aedilis curulis*)

“Nuda et imaginaria venditio pro non facta est et ideo nec alienatio eius rei intellegitur.”

İvazsız ve farazi satış yapılmamış sayılır, bu nedenle mülkiyetin devri sağlanmaz.

Metinde de belirtildiği üzere satış bedeli olmadan veya başka bir işlemi gizlemek amacıyla görünürde farazi bir satış sözleşmesi yapmak mümkün değildir.

Esasen şekil kurallarının önem arz ettiği Roma hukukunun arkaik dönemlerinde muvazaalı işlemlerin bağlayıcı olduğu düşünülmektedir. Nitekim dönemin biçimci karakteri nedeniyle hukuki işlemin şekle uygun olarak gerçekleştirilmesi yeterliydi ve muvazaalı işlemler geçerli kabul edilmekteydi⁶².

Klasik Hukuk Dönemi'nde ise muvazaalı işlemler hususunda kesin ve genel kurallara rastlanmamakla birlikte, olaylara göre değişen farklı çözümlere hukukçular eserlerinde yer vermeye başlamıştı⁶³.

Özellikle rızâ sözleşmelerin Roma hukukunun sözleşmeler sistemi içinde gelişmesiyle birlikte irade, şekilciliğin karşısında önem kazanmaya

⁶¹ Buckland, *Text-Book*, 485-486; Zimmermann, *Obligations*, 252; Erdoğan, *Roma Hukuku*, 167; Ümit Vefa Özbay, “Roma Hukukundan Günümüze Muvazaa Kavramı,” *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6, no. 1 (Ocak 2020): 64.

⁶² Söğütü, *Roma Hukuku*, 321; Erdoğan, *Roma Hukuku*, 167; Özbay, “Muvazaa,” 62; Zimmermann, *Obligations*, 647.

⁶³ Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku*, s. 208; Söğütü, *Roma Hukuku*, 321; Özbay, “Muvazaa,” 63.

başlamıştır. Muvazaalı bir satış sözleşmesinde taraflar, nihayetinde bu işlemle gerçekten bağlanmak istememişlerdir. Bu nedenle yapılan satış sözleşmesini geçerli kabul etmek mümkün olmamıştır⁶⁴.

Roma hukukunda genellikle şekle bağlı hukuki işlemler açısından muvazaa kabul edilmemekle birlikte; rızâî sözleşmelerden satış sözleşmesinde satış bedelinin ve kira sözleşmesinde kira bedelinin belirlenmediği durumlar ile iradenin özel bir önemi olan evlenmede dikkate alındığı genellikle kabul edilmektedir⁶⁵.

Roma'da bazı hallerde malını devretmek isteyen tarafın, bunun karşılığı olarak esasen bir bedel talep etme niyeti olmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu satış sözleşmelerinin, tarafların *lex Cincia*⁶⁶ hükümleri gereğince yapılması yasaklanan ve bu nedenle tarafların gerçekleştiremedikleri bağışlamaları gizlemek için yapıldığı ifade edilmektedir⁶⁷.

İlk defa imparator *Diocletianus* zamanında muvazaa hususunda temel prensibin belirlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim *Diocletianus*'un sayısız

⁶⁴ Zimmermann, *Obligations*, 647.

⁶⁵ Söğütlü, *Roma Hukuku*, 321-322; Erdoğan, *Roma Hukuku*, 167; Özbay, "Muvazaa," 62-63.

⁶⁶ *Lex Cincia De Muneribus Et Donis* M.Ö. 204 yılında çıkarılmış bir *plebiscitum*'dur. Yoksulları zenginler karşısında korumayı amaçlayan bu Kanun, bağışlamaları belirli miktar ile sınırlamıştır. Kanun *imperfecta* niteliği taşıdığı için Kanun'a aykırı bağışlamalar, *Ius Civile* açısından geçerli kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Kanun'a aykırı yapılan işlemlerde *praetor*, *exceptio* ve *replicatio* tanımıştır. Umur, *Lügat*, 114; Berger, *Dictionary*, 680.

⁶⁷ Zimmermann, *Obligations*, 647.

*rescriptum*⁶⁸’unda muvazaa nedeniyle satış sözleşmesi de dahil olmak üzere pek çok sözleşmenin geçersiz sayıldığı ifade edilmektedir⁶⁹.

Iustinianus Dönemi’nde de benzer prensibin kabul edildiği anlaşılmaktadır:

Cod. Iust. 2.4.21: Imperatores Diocletianus, Maximianus

“(…) *his quae simulate geruntur pro infectis habitis frustra ficti pretii postulatur numeratio.*”

(...) muvazaalı işlemler geçersiz sayıldığından, gerçek olmayan bedelin ödenmesine ilişkin talep boşunadır.

Cod. Iust. 4.38.3: Imperatores Diocletianus, Maximianus

“*Si donationis causa venditionis simulatus contractus est, emptio sui deficit substantia.* (...)”

Bağışlama amacıyla muvazaalı bir satış gerçekleştirildiğinde, bu işlem hükümsüzdür. (...)

Iustinianus Dönemi’nde hukuki işlemlerde tarafların gerçek iradelerinin üstünlüğü kabul edildiği için dışarıya karşı yapılmış gösterilen işlem, başka deyişle muvazaalı işlemler, gerçekte istenmediği için geçerli sayılmamıştır. Nispi muvazaada, istenmeyen bir işlemin arkasına saklanarak gerçekleştirilen işlemler ise şekle ilişkin geçerlilik şartlarını da sağlıyorlarsa geçerli sayılmıştır⁷⁰.

⁶⁸ Kişilerin yazılı olarak sordukları sorulara imparatorların verdikleri cevaplar anlamına gelmektedir. Kanun gücü kazanmış imparator emirnamelerinden kabul edilmektedir. Umur, *Lügat*, 183; Berger, *Dictionary*, 549. İmparatorun kendisine yöneltilen soruları cevaplandırabilmesi *epistulae* ya da *subscriptions* şeklinde gerçekleşmekteydi. *Epistulae*’da genellikle resmi görevliler tarafından sorulan sorular mektup ile cevaplandırılmaktaydı. *Subscriptions*’te ise kişinin sunduğu dilekçenin altına cevaplar yazılmaktaydı. Gökçe Halide Türkoğlu, “Hukukun Kaynağı Olarak İmparatorların Yazılı Cevapları,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10, no. 2 (2008): 137.

⁶⁹ Arzu Oğuz, “Muvazaa Kuramının *Iustinianus*’tan Günümüz Modern Kanunlaştırma Hareketlerine Kadar Gelişim Çizgisi,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 45, no. 1 (1996): 455; Özbay, “Muvazaa,” 65.

⁷⁰ Karadeniz Çelebican, *Roma Hukuku*, 208; Özbay, “Muvazaa,” 65-66.

E. *Pretium Iustum* (Satış Bedelinin Adil Olması)

Satış bedeline ilişkin diğer prensiplerden farklı olarak *pretium iustum* (satış bedelinin adil olması) Klasik Sonrası Hukuk Dönemi'nde geliştirilmiş bir prensiptir⁷¹.

Satış bedelinin adil olması, malın gerçek değeri ile satış bedelinin birbiriyle uygun olması anlamına gelmektedir. Klasik Hukuk Dönemi'nde satış bedelinin adil olması prensibi benimsenmemiştir. Nitekim *Digesta*'daki metinlerden de anlaşıldığı üzere, dönemin serbest ticaret anlayışına göre tarafların satış bedelini serbestçe belirleyebilmesi kuralı esastır⁷²:

D. 4.4.16.4 (*Ulpianus libro 11 ad edictum*)

“Idem Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.”

Yine *Pomponius*, satış sözleşmesinde satış bedeliyle ilgili olarak tarafların birbirlerini aldatmasına izin verildiğini söylemektedir.

D. 19.2.22.3 (*Paulus libro 34 ad edictum*)

“Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est quod plures sit minoris emere, quod minoris sit plures vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est.”

Satış sözleşmesinin doğası gereği, değeri yüksek olanın daha düşük bedelle alınmasına veya değeri az olanın daha yüksek bedelle satılmasına, dolayısıyla (tarafların) birbirlerini aldatmalarına⁷³ izin verilmektedir; bu durum *locatio conductio*'da da geçerlidir.

⁷¹ Buckland, *Text-Book*, 486.

⁷² Di Marzo, *Roma Hukuku*, 434; Mousourakis, *Roman Law*, 136; Zimmermann, *Obligations*, 255-256; Erdoğan, *Borçlar*, 71-72; Söğütü, *Roma Hukuku*, 472; Erkan Küçükgüngör ve Haluk Emiroğlu, “Roma Hukukunda ve Bazı Çağdaş Hukuk Düzenlerinde Laesio Enormis (Gabin),” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 53, no.1, (2004): 79.

⁷³ Doktrinde “*Invicem se circumscribere*” ifadesini tercüme etmenin zorluğuna işaret edilmiştir. Kavramın, sözleşmenin taraflarının birbirlerini aldatması ya da alt etmesi

Alıntılanan metinlerde ticaretin bir gereği olarak satış sözleşmesinde tarafların satış bedelini özgürce belirleyebildikleri vurgulanmaktadır. Nitekim satış sözleşmesinde doğal olarak satıcının malını daha yüksek bedelle satmak isteyeceği, alıcının ise bunu daha düşük bedelden almak isteyeceği ifade edilmektedir⁷⁴.

Klasik Sonrası Hukuk Dönemi'nde ise ekonominin kötüleşmesi nedeniyle devletin çeşitli şekillerde hukuki ilişkilere müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Gerçekten Roma'da M.S. 3. yüzyıldan itibaren ekonomik yapı bozulmaya başlamıştır ve para değer kaybına uğramıştır. Bu nedenle bu dönemde imparator emirnameleriyle sözleşmelere müdahaleler başlamıştır. Satış bedelinin adil olması kuralı, bahsi geçen sorunların çözümü için gerçekleştirilen müdahalelerden biridir⁷⁵. Bu doğrultuda *Iustinianus*'un *Codex*'inden bir metin incelemek gerekirse:

Cod. Iust. 4.44.2: Imperatores Diocletianus, Maximianus

“Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris pretii, distraxit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.”

Eğer sen (aile evladı) veya baban (aile babası) değeri yüksek olan malı, değerinden daha azına satarsanız ve alıcıya satış bedelini iade ederseniz hâkim aracılığıyla, taşınmazı geri almanız ya da alıcının seçimine bağlı olarak eksik kısmı almanız adildir. Düşük bedel, malın gerçek değerinin yarısına ulaşmayan bedel kabul edilir.

Emirnamede *laesio enormis* (gabin) prensibi uyarınca, bir taşınmazın gerçek değerinin yarısından daha az satış bedeliyle satılması durumunda, satıcının hâkime başvurarak alıcıdan eksik kalan bedeli, başka bir anlatımla

şeklinde çevrilmesi mümkündür. Zimmermann, *Obligations*, 256. Metinde geçen aldatma kavramının hukuki bir kavram olarak anlaşılmaması gerekmektedir.

⁷⁴ Kaser, *Roman Private*, 212.

⁷⁵ Söğütü, *Roma Hukuku*, 472-473; Erdoğan, *Borçlar*, 72; Kaser, *Roman Private*, 212-213.

malın gerçek bedeli ile satıldığı bedel arasındaki farkı, talep edebileceği ifade edilmektedir. Aynı zamanda satıcı, satış bedelini alıcıya iade ederek taşınmazını geri alabilmektedir. Böylelikle kuralın yalnızca taşınmazlar ve satıcının korunması bakımından uygulandığı düşünülmektedir⁷⁶.

Ayrıca alıcının taşınmazı iade etmek istememesi durumunda malın adil ve gerçek değerini ödemesi gerekmektedir. Sözleşme serbestisini sınırladığı kabul edilen bu kuralın, özellikle, zaruret ve yoksulluk halinde malını satmak zorunda kalan kişileri korumak amacıyla uygulandığı düşünülmektedir⁷⁷.

⁷⁶ Mousourakis, *Roman Law*, 136; Kaser, *Roman Private*, 213; Küçükgüngör ve Emiroğlu, “Gabin,” 81-82; Buckland, *Text-Book*, 486; Rado, *Borçlar*, 93.

⁷⁷ Küçükgüngör ve Emiroğlu, “Gabin,” 82; Rado, *Borçlar*, 93. Bahsi geçen Emirname *Diocletianus*'a atfedilmiştir. Bununla birlikte, metinde ilk okumada bile şüphe uyandıran detaylar mevcuttur ve metnin *interpolatio* yoluyla değiştirildiği yönünde görüşler mevcuttur. Buckland, *Text-Book*, 486. Metinde sözleşmenin konusu olarak başlangıçta *res* (mal) kavramı kullanılırken, daha sonra *fundus* (arazi) kavramı kullanılmaktadır. İlk cümlede *pretium iustum*'dan bahsedilirken, ikinci cümlede *pretium verum* kavramı kullanılmıştır. Metnin ilk kısmında alıcı olarak birden fazla kişiden bahsedilirken (aile evladı ve aile babası), ikinci kısmında tek alıcıdan bahsedilmektedir. Ayrıca *Iustinianus* Dönemi'ne gelinceye kadar Emirnamedeki şekliyle konunun ele alındığı başka bir kaynak mevcut değildir. Özellikle *Codex Theodosianus*'ta *laesio enormis* hususunda bir çözümden bahsedilmemektedir. Zimmermann, *Obligations*, 260-261. Kendi döneminde ekonomide istikrarı sağlamak ve yükselen fiyatları durdurabilmek amacıyla *Diocletianus* imparatorluğun tamamında geçerli olmak üzere Roma tarihinde eşine rastlanmamış şekilde çeşitli mallara ve hizmetlere ilişkin tavan fiyat tarifelerini içeren *Edictum de Pretiis Rerum Venalium*'u yürürlüğe koymuştur. Emirnamede tavan fiyatların üstünde mal ve hizmet bedeli belirleyenler ile stok yaparak ekonomik istikrarı bozanların ölüm veya sürgün cezası ile cezalandırılacağı belirtilmiştir. Emirname ile bin iki yüzden fazla mal ve hizmetin tavan fiyatı tespit edilmiştir. Fakat iş dünyasının itirazları ve uygulamadaki güçlükler nedeniyle Emirname daha sonra uygulamadan kaldırılmıştır. Erkan İznik, “İmparator Diocletianus'un Tavan (En Yüksek) Fiyatlar Fermanı: *Edictum de Pretiis Rerum Venalium*,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 30, no. 49 (2011): 108. *Diocletianus*'un Emirnamesi, ekonominin kendi kuralları karşısında uygulamada işlerlik kazanmamıştır. Erdoğmuş, *Borçlar*, 72.

SONUÇ

Sinallagmatik bir sözleşme olarak satış sözleşmesinde satıcı (*venditor*), sözleşme konusu malı (*merx*) nakletme borcu, alıcı (*emptor*) ise satış bedeli (*pretium*) olarak bir miktar para ödeme borcu altına girmektedir.

Roma hukukunda satış bedeline ilişkin prensipler tespit edilmiştir. Roma hukuku kurallarına göre satış bedelinin para olması (*nummerata pecunia*), satış bedelinin belirli olması (*pretium certum*), satış bedelinin gerçek olması (*pretium verum*) ve satış bedelinin adil olması (*pretium iustum*) gerekmektedir.

Satış bedelinin para olması hususu Klasik Hukuk Dönemi'nde tartışmalıdır. *Sabiniani* Hukuk Okulu temsilcilerine göre satış bedelinin paradan başka bir şey olabilmesi mümkündür. Okulun temsilcilerine göre satış sözleşmesinin ilk şekli olan mal değişim sözleşmesi (*permutatio*), satış sözleşmesinin bir türüdür. *Proculiani* Hukuk Okulu mensupları ise satış sözleşmesi ile mal değişim sözleşmesinin farklı kavramlar olduğunu ifade etmişlerdir. Zira bu hukukçulara göre mal değişim sözleşmesi, satış sözleşmesinin türü olsaydı, değiş tokuş edilen mallardan hangisinin sözleşme konusu mal (*merx*), hangisinin satış bedeli (*pretium*) olduğunu ayırt etmek mümkün olmazdı. Klasik Hukuk Dönemi'ndeki tartışmalar, Iustinianus Dönemi'nde *Proculiani* Hukuk Okulu'nun görüşlerinin kabul edilmesiyle son bulmuştur.

Roma hukukunda satış sözleşmesinde satış bedelinin belirli olması (*pretium certum*) prensibi kabul edilmektedir. *Gaius*, satış bedelinin taşınması gereken bir nitelik olarak satış bedelinin belirli olması gerektiğinden (*pretium certum esse debet*) bahsetmektedir. Bununla birlikte, doktrinde bazı durumlarda, satış bedelinin *certum* (belirli) ve *incertum* (belirsiz) arasındaki gri bölgede olduğu çeşitli durumlar ele alınmaktadır. Bunlar satış bedelinin belirli olduğu fakat taraflardan birinin veya ikisinin bunu bilmediği haller; satış bedelinin üçüncü kişi tarafından belirlendiği haller ve satış bedelinin alıcı tarafından belirlendiği haller olarak sayılmaktadır. Satış bedelinin belirli olduğu fakat taraflardan birinin veya ikisinin bunu bilmediği hallerde satış bedelinin en azından objektif olarak tespit edilebilir olması gerektiği kabul edilmiştir ve bu durum sözleşmenin geçerliliği için yeterli kabul edilmiştir. Satış bedelinin üçüncü kişi tarafından belirlenmesi durumu ise Klasik Hukuk Dönemi'nde yine tartışmalı bir meseledir. *Iustinianus* Dönemi'nde tartışmalar sonlandırılmış, böyle bir halde sözleşmenin erteleyici şarta bağlandığı kabul edilerek sorun çözüme kavuşturulmuştur. Son olarak satış bedelinin alıcı

tarafından belirlendiği hallerde satış sözleşmesinde satış bedelinin belirli olmadığı ve bu tipte bir sözleşmenin geçerli olmayacağı kabul edilmiştir.

Roma hukukunda satış bedelinin sahip olması gereken bir diğer özellik *pretium verum*, bedelin gerçek olmasını ifade etmektedir. Satış bedelinin gerçek olması, satış sözleşmesinde *simulatio* (muvazaa)'nın bulunmaması anlamına gelmektedir. Roma hukukunda satış sözleşmesinde satış bedelinin az veya sembolik tutarda olması kabul edilmemektedir. Zira bu tür işlemlerin bağışlamaya benzetildiği kabul edilmiştir.

Son olarak satış bedelinin adil olması, malın gerçek değeri ile satış bedelinin birbiriyle uygun olması anlamına gelmektedir. Klasik Hukuk Dönemi'nde satış bedelinin adil olması ilkesi kabul edilmemektedir. Nitekim dönemin ticaret anlayışına göre tarafların satış bedelini serbestçe belirleyebilmesi kuralı esastır.

Klasik Sonrası Hukuk Dönemi'nde ise ekonominin kötüleşmesi nedeniyle devletin çeşitli şekillerde hukuki ilişkilere müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Böylelikle bu dönemde imparator emirnameleriyle sözleşmelere müdahaleler başlamıştır. Satış bedelinin adil olması prensibi, bahsi geçen sorunların çözümü için gerçekleştirilen müdahalelerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- Berger, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953.
- Berki, Şakir. *Roma Hukuku*. Ankara, 1949.
- Buckland, William Warwick. *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Daube, David. "Certainty of Price." içinde *Studies in the Roman Law of Sale Dedicated to the Memory of Francis de Zulueta*, 9-45. Ed. David Daube, Oxford: Clarendon Press, 1959.
- Daube, David. "The Three Quotations from Homer in Digest 18.1.1.1." *Cambridge Law Journal* 10, no. 2 (1949): 213-215.
- Di Marzo, Salvatore. *Roma Hukuku*. Çeviren Ziya Umur. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1959.
- Erdoğan, Belgin. *Roma Borçlar Hukuku Dersleri*. İstanbul: Der Yayınları, 2005.
- Erdoğan, Belgin. *Roma Eşya Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, 2022.
- Erdoğan, Belgin. *Roma Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.
- Eren, Selahattin. "Satış Sözleşmesinin Tarihsel Kökleri." Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, 2018.
- Gönenç, Fulya İlçin. "Roma Akitler Sistemi ve Permutatio (Trampa)." *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, no.1 (Haziran 2009): 201-218.
- Honig, Richard. *Roma Hukuku Dersleri*. Çeviren Şemseddin Talip, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1935.
- İznic, Erkan. "İmparator Diocletianus'un Tavan (En Yüksek) Fiyatlar Fermanı: Edictum de Pretiis Rerum Venalium." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 30, no. 49 (2011): 97-130.
- Karadeniz Çelebican, Özcan. *Roma Eşya Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2015.
- Karadeniz, Özcan. "Roma Hukukunda 'Peculium' Müessesesi." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi* 25, no. 3-4 (1968): 179-194.
- Kaser, Max. *Roman Private Law*. Çeviren Rolf Dannenbring, Pretoria: Gutenberg Book Printers, 1984.
- Koschaker, Paul ve Kudret Ayiter. *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1977.

- Küçükgüngör, Erkan ve Haluk Emiroğlu. “Roma Hukukunda ve Bazı Çağdaş Hukuk Düzenlerinde Laesio Enormis (Gabin).” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 53, no.1, (2004): 77-87.
- Leesen, G. Tessa. *Gaius Meets Cicero Law and Rhetoric in the School Controversies*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2010.
- Leesen, G. Tessa. “The Controversy About the Nature of the Price in a Contract of Sale.” *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité* 55 (2008): 283-301.
- Mousourakis, George. *Roman Law and the Origins of the Civil Law*. Cham: Springer, 2015
- Oğuz, Arzu. “Muvazaa Kuramının Iustinianus’tan Günümüz Modern Kanunlaştırma Hareketlerine Kadar Gelişim Çizgisi.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 45, no. 1 (1996): 453-481.
- Özbay, Ümit Vefa. “Roma Hukukundan Günümüze Muvazaa Kavramı.” *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6, no. 1 (Ocak 2020): 53-74.
- Rado, Türkân. *Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014.
- Söğütlü Erişgin, Özlem. *Roma Hukukunda Tarihsel Gelişimi İçerisinde Contractus (Sözleşme) Kavramı ve Sözleşmesel Sorumluluk Ölçütleri*. Ankara: Seçkin, 2016.
- Söğütlü Erişgin, Özlem. *Tarihsel ve Dogmatik Açısından Periculum Est Emptoris (Hasar Alıcıya Aittir)*. Ankara: Seçkin, 2010.
- Söğütlü, Özlem. *Roma Özel Hukuku Ders Kitabı*. Ankara: Seçkin, 2021.
- Tahiroğlu, Bülent. *Roma Borçlar Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, 2014.
- Türkoğlu, Gökçe Halide. “Hukukun Kaynağı Olarak İmparatorların Yazılı Cevapları.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10, no. 2 (2008): 133-152
- Türkoğlu Özdemir, Gökçe. “Roma Hukukunda Actio de Peculio.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, no. 2 (2005): 103-136.
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku Lüğatı*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975.
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku Ders Notları*. İstanbul: Beta Yayım, 1990.
- Watson, Alan. *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*. Oxford: Clarendon Press, 1965.
- Zimmermann, Reinhard. *The Law of Obligations Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Cape Town: Juta and Co, 1992.

LATİNCE METİNLER İÇİN KAYNAKÇA

Iustinianus. *Institutiones*, Çeviren Ziya Umur. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1968.

<https://www.thelatinlibrary.com/gaius.html>

<https://www.thelatinlibrary.com/justinian.html>